

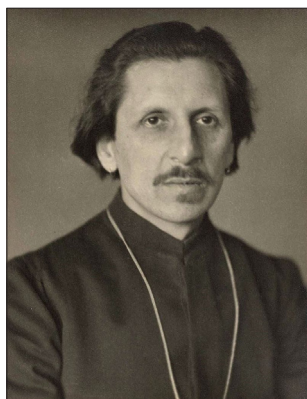
ANANDA K. COOMARASWAMY

Primitív mentalitás*

A mítosz nem a sajátom; anyámtól örököltem.¹

Euripidész, 488. töredék

A modern tudománynak talán egyetlen olyan alaposan kutatott, előítéletei miatt azonban annyira tendenciózusan félreértett területe sincs, mint a folklór. Folklóron a kultúrának azt a teljes és konzisztens egységét értjük, ami nem írásban, hanem szájról szájra, a mindennapi élet során hagyományozódott át a történeti kutatás hatótávolságán túli időkből legendák, tündérmesék, balladák, játékok, mesterségek, orvoslás, földművelés és különböző rítusok formájában, valamint a társadalmi szervezetnek főként azokban a változataiban, amiket „törzsinek” szokás nevezni. Egy olyan kulturális komplexumról van itt szó, amely független mindenféle nemzeti, sőt faji köteléktől, s amely az egész földkerekségen figyelemreméltó hasonlóságot mutat,² és ilyen módon rendkívüli vitalitással rendelkezik. A folklór anyaga különbözik az exoterikus „vallás” anyagától, mellyel intellektuálisabb és kevésbé morális tartalma, illetve – egy még nyilvánvalóbb és lényegibb megközelítésből – a néprajzi hagyományozódáshoz való

Ananda K. Coomaraswamy
1916-ban

* A tanulmány először franciául jelent meg az *Études traditionelles* 44. számában (1939); angolul először a *Quarterly Journal of the Mythic Society* 20. száma közölte (1940). A fordítás forrása: ANANDA K. COOMARASWAMY: *Figures of Speech or Figures of Thought? The Traditional View of Art*. Bloomington, 2007, 191–211. (A fordító megjegyzése.)

¹ Csengery János fordításában: „E tan nem tőlem, ám anyámtól származik: / Az Ég s a Föld eggyé volt növe hajdanán; / Aztán, midőn egymástól széjjelváltak, / Világra hoztak mindenféle dolgokat, / Fákat, vadállatot, meg szárnyast és halat / S az emberek nemét.” *Euripides elveszett drámáinak töredékei*. Budapest, 1926, 102. (A fordító megjegyzése.)

² „Az ember metafizikai eszméi visszavezethetők néhány alaptípusra, amelyek mindenütt megtalálhatók” (FRANZ BOAS: *The Mind of Primitive Man*. New York, 1927, 156.); „Az emberiség nagy mítoszai legalapvetőbb vonásaikban feltűnően hasonlítanak egymásra” (DANIEL CLARENCE HOLTOM: *The National Faiths of Japan*. London, 1938, 90.). A hősök életének modellje egyetemes (vö. LORD RAGLAN: *The Hero*. London, 1936). Ötven évvel ezelőtt egyetlen mesének több mint háromszáz változatát gyűjtötték össze a világ minden tájáról (lásd MARIAN ROALFE COX: *Cinderella*. London, 1893). Minden népnek megvannak a maga legendái az Ég és a Föld eredeti egységéről, szétválásáról és házasságáról. A „tapsoló sziklák” mítosza a navaóknál és az eszkimóknál éppúgy megvan, mint a görögöknél. A *Himmelfahrt* [égi felemelkedések] mintái és az aktív *Wunderthor* [a csodálatos Thor isten] típusai mindenütt hasonlítanak egymásra.

alkalmazkodása révén akár egyfajta oppozícióban is állhat³ (mint ahogy, bár teljesen más értelemben, a „tudománnyal” is szemben áll);⁴ ugyanis, mint fentebb idéztük, „mítosz nem a sajátom; *anyámtól örököltem*”, míg a „tradicionális mitológia »vallássá« alakulása egyfajta humanisztikus dekadenciaként fogható fel”.⁵

A folklór tartalma metafizikai. Az, hogy ezt elmulasztottuk felismerni, elsősorban a metafizikára és *terminus technicus*aira vonatkozó mélységes tudatlanságunk eredménye. Megfigyelhetjük például, hogy a primitív kézműves gyakran hagy valami befejezetlen részletet a munkáján, s hogy a primitív anya nem szívesen hallja gyermeke szépségének túlzott dicséretét – ez ugyanis „a Gondviselés megkísértését” jelenti, s így könnyen szerencsétlenséghez vezethet. Mindez nonszensznek tűnik számunkra, pedig nyelvünk megőrizte az e magatartás alapjául szolgáló alapelv értelmezését: a kézműves pontosan azért hagyja befejezetlenül munkáját, mert „befejezettnek lenni” egyszerre jelentheti azt, hogy „késznek lenni” és hogy „meghalni”.⁶ A befejezés: halál; s amikor egy dolog teljesen befejezett, mikor mindent, amit el kellett végezni vele kapcsolatban, elvégeztek, amikor a potencialitás tökéletesen aktualizálódott (*keritakrityah*) – az a vég. Akit az istenek szeretnek, fiatalon hal meg. A kézműves azonban munkája révén éppúgy nem erre vágyik, mint ahogy az anya sem ezt kívánja gyermekének. Természetesen nem várható el, hogy a kézműves vagy a falusi anya manapság ismerje egy olyan elővigyázatossági rendszabály értelmét, ami mára pusztá babonává vált; nekünk azonban, akik antropológusoknak hívjuk magunkat, kétségtelenül meg kellett volna értenünk, hogy mi volt az az eszme, ami egy ilyen babonát képes volt

³ A „népnyelvi hagyományozódáshoz való alkalmazkodás” kapcsán néhány megjegyzést kell tennünk. Egy szakrális nyelven lejegyzett szentírára éppen hogy nem egy efféle alkalmazkodás jellemző; és egészen más lesz az eredménye, ha az eredetileg szakrális nyelven írott szentírákat fordítással teszik hozzáférhetővé a „tanulandó népség” számára, illetve egy inkompetens „szabad vizsgálódásnak” teszik ki őket. Az előbbi esetben az anyag hűségese átadásáról van szó, s ennek eredménye mindig érthető, bár nem feltétlenül jelenti megértését; az utóbbi esetben viszont a félreértések elkerülhetetlenek. Ebben az összefüggésben megjegyezhető, hogy az „olvasottság” – mely mostanában csaknem a „műveltség” szinonimája – valójában messze nagyobb fontossággal bír indusztriális, mint kulturális nézőpontból. Amit egy írástudatlan indiai vagy amerikai indián földműves tud és megért, alighanem jóval túl van azon az értelmi szinten, amit az amerikai általános és középiskolák kötelező oktatásának produktumai képviselnek.

⁴ A vallás oppozíciója a folklórral gyakran az új törvény és a régebbi tradíció közötti egyfajta versengés formáját öltötte magára, s így a régebbi kultusz istenei az új vallás gonosz szellemeivé váltak. A tudomány szembenállása mind a folklórral, mind a vallással abból a nézetből fakad, hogy „egy ilyenfajta tudás, minthogy nem empirikus, értelmetlen”. A legnevetségesebb és legszánalmasabb szituáció olyankor áll elő (mint ahogy Angliában nemrégiben megtörtént), amikor az egyház támogatja a tudományt abbéli törekvésében, hogy eltiltsa a gyerekektől a tündérmeséket, mivelhogy azok nem valóságosak. Akik a mitológiából és a tündértanokból pusztá irodalmat képesek csinálni, könnyen meglehet, hogy ugyanezt fogják tenni a Szentírással is. „Az embereket a mítoszok éltetik, ... s ezek nem pusztá költői kitalációk” (FRITZ MARTI: „Religion, Philosophy, and the College”. *The Review of Religion* 1942 [VII. évf.] 11. sz. 41.). „La mémoire collective conserve ... des symboles archaïques d'essence purement métaphysique” [A kollektív emlékezet azokat az archaikus szimbólumokat őrzi meg, amelyek lényegük szerint tisztán metafizikai természetűek.] (Mircea Eliade, In: *Zalmoxis* 1939 [II. évf.] 78.). „A vallásfilozófia mindig is szoros kapcsolatban állt a mítoszokkal, s legfeljebb saját pusztulása és hivatásának feladása árán tud elszakadni tőlük” (NICOLAS BERDYAEV: *Freedom and the Spirit*. London, 1935, 69.). Vö. EDGAR DAQUÉ: *Das Verlorene Paradies*. München, 1940.

⁵ JULIUS EVOLA: *Rivoluzione contro il mondo moderno*. Milánó, 1934, 374. 12. jegyzet [a magyar kiadásból hiányzik]. „A primitív emberek számára a mítikus világ valóban létezett, helyesebben még mindig létezik” (LUCIEN LÉVY-BRUHL: *L'Expérience mystique et les symboles chez les primitifs*. Párizs, 1938, 295.). Hozzátehető, hogy fog is létezni mindörökké az Igazság örök jelenében, érintetlenül a történelmi igazságoktól és tévedésektől. A mítosz vagy most is igaz, vagy soha nem is volt az.

⁶ Éppen úgy, mint ahogy a szankszrit *parinirvána* egyszerre jelenti azt, hogy „teljesen kilélegzettnek [despirated] lenni”, s azt, hogy „befejezettnek lenni” (vö. ANANDA K. COOMARASWAMY: „Some Páli Words.” In: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 1939, 116–190.). A buddhai *parinibbána* a „vég” mindkét értelemben.

létre hívni, és fel kellett volna tennünk a kérdést magunknak, hogy vajon a parasztnak ezzel az elővigyázatossági rendszabállyal nem egy olyan veszélyes befolyástól sikerült-e megóvnia magát, amellyel szemben mi, akik létünket egy szorosabban magára záródó rendszerre formáltuk, eleve immunisak vagyunk.

Az igazat megvallva a babonák felszámolása így vagy úgy, de elkerülhetetlenül maga után vonja a nép idő előtti halálát, de legalábbis életének elszegényedését.⁷ Egy olyan tipikus esetet véve, mint az ausztrál bennszülötteké, Dennis Frank Thompson, aki mostanában tanulmányozta figyelemre méltó beavatási szimbólumait, megfigyelte, hogy „mitológiájuk alátámasztja hitüket egy rituális vagy természetfölötti büntetésben, mely azokat sújtja, akik figyelmen kívül hagyják vagy megszegik az öregek törvényét. Amikor ez az öregekbe, illetve az ő erejükbe vetett hit – mellyel tudtommal törzsi körülmények között soha nem éltek vissza – elhal vagy hanyatlani kezd, mint ahogy az a »civilizáció« körülményei között történik, azonnal követi a káosz és a nemzetség kihalása.”⁸ A világ múzeumai tele vannak a legkülönbözőbb népek tradicionális művészetének alkotásaival, melyeknek kultúráját a mi ipari civilizációnk fenyegető ereje pusztította el; olyan népek alkotásaival, amelyek feladni kényszerültek saját magasan fejlett, tökéletesre csiszolt eljárásaikat és intelligibilis díszítőművészetüket csak azért, hogy a munkaerőpiacon közönséges bérmunkásokként tartsák fenn pusztá létüket.⁹ Ugyanakkor a modern tudósok – tisztelet a kivételnek¹⁰ – éppoly kevésbé értették meg a folklór tartalmát, mint a korai misszionáriusok, akik csak a „pogányok állatias eszközeit” látták benne; Sir James George Frazer például, aki életét a néphit és a népi rítusok legkülönfélébb területeinek tanulmányozására szentelte, a maga gógós felsőbbrendűség-tudatával számadásképpen csak annyit tudott mondani, hogy „mintha csak valami festői magaslatról, az elme va-

⁷ A „civilizált” ember élete már elszegényedett; hatása mindössze arra terjed ki, hogy mindazokat elszegényítse, akiket még elér. Az „elmaradott népek civilizálásának kötelessége”, melyről a fehér ember olyan kenetlejesen szokott beszélni, nem jelent egyebet, mint halált. A „civilizált” népek nyomorával kapcsolatban lásd IREDELL JENKINS: „The Postulate of an Impoverished Reality”. In: *Journal of Philosophy*, 1942 (XXXIX. évf.), 533kk; ERIC MEISSNER: *Germany in Peril*. London, 1942, 41–42. Floryan Znanieckit ANDREW J. KRZESINSKI idézi: *Is Modern Culture Doomed?* New York, 1942, 54. 8. jegyzet; WALTER ANDRAE: *Die ionische Säule. Bauform oder Symbol?* Berlin, 1933, 65. – „mehr und mehr entleert” [egyre inkább kiüresedett].

⁸ *Illustrated London News*, 1939. február 25. Egy tradicionális civilizáció összhangot feltételez az ember legbensőbb természete és egyéni hivatása között (lásd RENÉ GUÉNON: „Initiation and the Crafts”. In: *Journal of the Indian Society of Oriental Art*, 1938 [VI. évf.], 163–168.). E harmónia erőszakolt megbontása megmérgezi az élet igazi mozgatórugóit, és a meghasonlottság és szenvedés számtalan formáját eredményezi. A „civilizáció” képviselője azért nem képes ezt felfogni, mert értelmét veszítette számára a hivatás tulajdonképpeni eszméje, s így az „babonává” vált; a „civilizált” ember, minthogy egyfajta gazdasági rabszolga, egyéni karakterének teljes figyelmen kívül hagyásával bármiféle pályán alkalmazható vagy bármilyen munkát elvállal, ami anyagi előnyökkel kecsegtet, vagy amit társadalmi ambíciója sugall, s nem képes megérteni, hogy egy embert öröklött hivatásától megfosztani nem jelent mást, mint elvenni „megélhetését” egy jóval mélyebb, mint pusztán gazdasági értelemben.

⁹ Lásd ANANDA K. COOMARASWAMY: „Notes on Savage Art” (In: *Figures of Speech or Figures of Thought?* 213–222.) és „Symptom, Diagnosis and Regimen” (In: *Figures of Speech or Figures of Thought?* 223–226.); vö. THOMAS HARRISON: *Savage Civilization*. New York, 1937.

¹⁰ Például PAUL RADIN: *Primitive Man as Philosopher*. New York, 1927; WILHELM SCHMIDT: *Origin and Growth of Religion*. New York, 1935 (2. kiadás), valamint *High Gods in North America*. Oxford, 1933; KARL VON SPIESS: „Marksteine der Volkskunst” (*Jahrbuch für historische Volkskunde*, 1937. 3–4. sz.) és „Vom Wesen der Volkskunst” (*Jahrbuch für historische Volkskunde*, 1926. 2. sz.); KONRAD THEODOR PREUSS: *Lehrbuch der Völkerkunde*. Stuttgart, 1939. – hogy csak a számomra legismertebbeket említsm. Carl Gustav Jung azzal, hogy a szimbólumokat pszichológiai jelenségekként interpretálta, valamint bevallotta és szándékosan kizárt értelmezésükből mindenféle metafizikai elemet, partvonalon kívülre helyezte magát.

lamiféle Piszgájáról¹¹ pillantanék alá, lépésről lépésre tekintetem át az emberi faj nagy részét; s mintha csak valami titokzatos varázsló vett volna rá, egy olyan vád kimondására kényszerültem, amit csupán az eltévelyedés és ostobaság, a meddő erőfeszítés, az elvesztegetett idő és meghiúsult remények sötét és tragikus krónikájaként tudok leírni”.¹² Olyan szavak ezek, amelyek sokkal inkább a modern európai civilizáció vádirataként, semmint bármelyik barbár társadalom kritikájaként hangzanak!

A tradicionális társadalom megkülönböztető jegye a rend.¹³ A közösség egészének és az egyének az élete, bármi is legyen speciális funkciója, a bevett normákhoz alkalmazkodik, melyek érvényességét senki nem kérdőjelezi meg: a bűnös nem annyira az az ember, aki nem hajlandó a normák szerint viselkedni, mint inkább az, aki nem tudja, hogy kell viselkednie.¹⁴ A normák visszautasítása azonban nagyon ritka ott, ahol a nevelés és a közvélemény olyan helyzetet teremt, amelyben egyszerűen képtelenség megtenni bármit, ami ellentmond a normáknak, s ahol a hivatás fogalma egy vele összhangban lévő szakmai becsületességet is magában foglal. A hit arisztokratikus erény, míg „a hitetlenség a tömegeké”. Más szavakkal, a tradicionális társadalom koherens társadalom, s mint ilyen, nem hasonlít a proletár és individualista társadalomhoz, amelyben a viselkedésszabályok nagy részét egy többség önkénye szabja meg, a jelentéktelenebb kérdéseket pedig mindenki egyénileg dönti el, valódi egyetértés helyett pedig csak konformitás vagy nonkonformitás létezik.

¹¹ Bibliai hegy. Lásd pl. Számok könyve 21:20. (A fordító megjegyzése.)

¹² *Aftermath. A Supplement to The Golden Bough.* London, 1936, előszó. OLIVIER LEROY: *La Raison primitive, essai de réfutation de la théorie de prélogisme* (Párizs, 1927) a 18. jegyzetben megjegyzi, hogy Lévy-Bruhl „fut aiguillé sur les recherches ethnologiques par la lecture du Golden Bough. Aucun ethnologue, aucun historien des religions, me contredira si je dis que c'était un périlleux début.” [Az aranyág című mű indította el az etnológiai kutatások felé. Egyetlen etnológus, egyetlen vallástörténész sem fog ellentmondani nekem, ha azt állítom, hogy ez igen veszélyes kezdet volt.] Továbbá „la notion que Lévy-Bruhl se fait du »primitifs a été écartée par tous les ethnographes, ... son peu de curiosité des sauvages a scandalisé les ethnographes” [„a fogalmat, amit Lévy-Bruhl a »primitívekről» alkotott, minden etnográfus visszautasítja, ... a vadak iránt tanúsított csekély érdeklődése pedig megbotráncoztatta az etnográfusokat”] (JULES MONNERET: *La Poésie moderne et le sacré.* Párizs, 1945, 193. és 195.). Könyvének tulajdonképpen címe, *How Natives Think?* [Hogyan gondolkodznak a benszülöttek?] leplezi a szerzőt. Ha tudta volna, mit gondolnak a „benszülöttek” (tudniillik az európaiakról), meg lett volna lepve.

A felsőbbrendűségi komplexus egy másik megnyilatkozása található SIDNEY HARTLAND *Primitive Paternity* I–II. (London, 1909–1910) című könyvének befejező lapjain; az ő nézete szerint „az ősi tudatlanság és az archaikus gondolkodás maradványainak” eltűnése után a világ „nagy történetei” fognak továbbélni. Ez azonban nemcsak abszurd, hanem szentimentális is, és egyrészt azon a feltételezésen alapszik, hogy a szépség elválasztható az igazságtól, amelyből ered, másrészt pedig azon az eszmén, amely szerint az „irodalom” egyetlen célja a szórakoztatás. Az aranyág egy dicsfényel övezett doktori értekezés; mindazonáltal Frazer művének egyetlen tartós értéke dokumentaritása, míg nagy erőfeszítéssel kiagyalt elméletei feledésbe fognak merülni.

¹³ „Amit mi normális civilizációnak értünk, az olyan civilizáció, amely princípiumokon alapul e szó valódi értelmében, s amelyben mindent a rend és a princípiumokkal konzisztens hierarchia ural – s így minden egy tisztán és esszenciálisan intellektuális vagy metafizikai doktrína alkalmazásának és kiterjesztésének látszik: erre utalunk akkor, amikor »tradicionális civilizációról» beszélünk” (RENÉ GUÉNON: *Orient et occident.* Párizs, 1930, 235.).

¹⁴ A bűn, a szanszkrit *apáradbha*, a „cél elvesztés”, „a célhoz vezető rendtől” való bármiféle eltérés nem más, mint az ügyetlenség egy fajtája, ami pusztán gyakorlatlanságból fakad. Az életnek van egy rítusa, és ami a rítus bemutatásában lényeges: hogy bármit is tegyenek, azt pontosan, „a megfelelő formában” tegyék. Ami nem fontos, az az, hogy az ember hogyan érzi az elvégzendő munkával vagy a „megelőző” ételle kapcsolatban: minden ilyen érzés szükségképpen részrehajló és csak önmagáról árulkodik. Ha azonban az ember a rítus vagy bármilyen akció helyes véghezvitelén túlmenően még annak formáját is megérti, s ha tudatosan, és nem pusztán – akár az anticipált, akár a ténylegesen érzett – öröm vagy fájdalom által kiváltott ösztönös reakciók alapján viszi véghez tetteit, akkor az alapelveknek ez a tudatossága meg fogja nyitni számára a spirituális szabadsághoz vezető utat. Más szavakkal, ha maga az akció helyes, akkor egyáltalán szimbolikus is lesz, és egyfajta diszciplínát vagy ösvényt fog kínálni, mely a végső célhoz vezet; másrészt aki nem a szabályoknak megfelelően cselekszik, az a saját feje után megy, és „megismerve azt, amit szeret”, személye saját individualitásának körére fog korlátozódni.

Gyakran hangzik el a vád, hogy a tradicionális társadalomban, illetve olyan törzsi vagy nemzeti körülmények között, amelyekre leginkább a népi kultúra virágzása volt jellemző, az individuum az önkénynek engedve kénytelen alkalmazkodni az aktuális életmintákhoz. Ezzel szemben a valósághoz sokkal közelebb állna az a kijelentés, hogy ilyen körülmények között az egyének nincsenek társadalmi ambíciói. Igen távol áll az igazságtól az a nézet is, miszerint a tradicionális társadalmakban az egyén katonai fegyelem alatt áll; csak a demokráciákban, szovjetekben és diktatúrákban kényszerítik rá kívülről az egyénre, hogy hogyan éljen.¹⁵ Az egyazon elv hatása alatt élő társadalomban az életforma az egyének vonatkozásában csak abban az értelemben meghatározott, hogy „a sors magukban a teremtett okokban rejlik”; s ez csak egyike annak a számos módszernek, amellyel a tradicionális társadalom rendje a természet rendjéhez alkalmazkodik. Leginkább éppen az ilyen társadalmak biztosítanak lehetőséget annak az önmegvalósításnak, amely nem más, mint az individualitás korlátainak meghaladására való nyitottság. Sőt tulajdonképpen éppen az önmegvalósításnak ez a módja az, amely miatt magát a tradíciót generációról generációra örökítik. Az ilyen társadalmakban, mint Jules Romains mondta, „az egyéni tudatállapotok lehető leggazdagabb változatosságát” találjuk, méghozzá „egy olyan harmóniába olvadva, melynek értékét éppen gazdagsága és fajsúlyossága adja”.¹⁶ Olyan szavak ezek, amelyek különösképpen érvényesek például a hindu társadalomra. Másfelől a proletárralomban különféle változataiban mindig megjelenik a törekvés a szigorú és merev uniformitásra; például az „oktatás”¹⁷ minden erőfeszítése is efelé irányul. Ez a megkonstruált típus inkább nemzeti, semmint kulturális jellegű, s mindenkitől elvárják, hogy alkalmazkodjék hozzá, különben annak a veszélynek teszi ki magát, hogy csodabogárnak vagy egyesesen áruónak fogják tartani. Jól jellemzi Angliát Portsmouth grófjának megjegyzése: „Amit meg kell mentenünk, az a jellemben és a tettben megnyilvánuló sokféleség gazdagsága és gényusa”¹⁸ – ami viszont éppen nem mondható el az Egyesült Államokról! Ennek a különbségnek a magyarázata abban a

¹⁵ A demokrácia a proletárok többségének uralma mindenki fölött; a szovjet a proletárok egy kis csoportjának az uralma; végül a diktatúra egyetlen proletár uralma. A tradicionális és egyelvű társadalomban az uralom az örökletes arisztokráciáé, melynek feladata a fennálló – s az örök princípiumokon alapuló – rend őrzése, s nem a különféle nézetek vagy valamiféle önkényes, a szó leginkább technikai értelmében vett *tiarumoszji* akarat rákényszerítése bármiféle „pártra” vagy „érdekre”.

Az osztályharc „liberális” teóriája természetesnek veszi, hogy a különböző osztályoknak nem lehet közös érdeke, s vagy elnyomóknak vagy elnyomottaknak kell lenniük; a kormányzás klasszikus teóriái egy pártatlan igazság koncepcióján alapulnak. Amint a többségi törvény jelent a gyakorlatban, az egy labilis „erőegyensúlyban” való kormányzás, s így magában rejt egyfajta belső harcot, ami pontosan megfelel a nemzetközi háborúknak, amelyek abból az erőfeszítésből fakadnak, hogy ugyanezt az erőegyensúlyt egy még magasabb szinten tartsák fenn.

¹⁶ „Minél erőteljesebb és hatékonyabb egy társadalom, annál kevésbé elnyomó és terjeszkedő” (GEORGES GURVITCH: „Mass, Community, Communion”. In: *Journal of Philosophy*, 1941. [XXXVIII. évf.] 488.). „A feudális és birodalmi középkorban – mint minden más tradicionális típusú civilizációban – az egység és a hierarchia a nagyfokú függetlenséggel, szabadsággal, tagoltsággal együtt tudott élni” (JULIUS EVOLA: *Lászlás és a modern világ ellen*. Nyíregyháza, 1997. 104.). Ellenben „az öröklött szolgálat teljességgel összeegyeztethetetlen a ma industrializmusával, és ez az oka annak, hogy a kasztrendszer mindig oly sötét színekkel festik le” (ARTHUR MAURICE HOCART: *Les Castes*. Párizs, 1938, 238.).

¹⁷ „A kötelező oktatás, bármi is legyen a gyakorlati haszna, nem sorolható e világ civilizatorikus erői közé” (ERIC MEISSNER: *Germany in Peril*, 73.). Az oktatás egy primitív társadalomban nem kötelező, viszont elkerülhetetlen, és pedig pontosan azért, mert abban a múlt, „a mindennapi élet tényleges részéket megtapasztalható és megérzhető jelenlét, nem pedig iskolamesterek által tanított tantárgy” (i.m.). A tipikusan modern ember számára „a múlttal szakítani” önmagáért való cél; bármilyen változás egyúttal „fejlődés” is, az oktatás pedig tipikusan tekintélyromboló.

¹⁸ GERARD VERNON WALLOP, EARL OF PORTSMOUTH (Viscount Lymington): *Alternative to Death*. London, 1943, 30.

tényben rejlik, hogy az a rend, amelyet a proletárhatalom összes formájában kívülről szabnak rá az egyénre, egy *szisztematikus* rend, vagyis nem egy „forma”, hanem egy száraz és lélektelen „formula”, tulajdonképpen az életnek egy olyan modellje, amit vagy egyetlen ember agyalt ki, vagy pedig az akadémikus gondolkodás iskolái (például a „marxisták”); míg az a minta, amelyhez a tradicionális társadalom saját természete szerint alkalmazkodott, az alapjául szolgáló metafizikai minta lévén egy konzisztens, ámde nem szisztematikus forma, s így sokkal több lehetőség aktualizációját és sokkal többfajta egyéni karakter létét teszi lehetővé, mint a modern típusú rendszerek.

A folklór kézzelfogható egysége populáris szinten pontosan azt reprezentálja, amit egy viszonylagosan tanult környezetben az elit ortodoxiája képvisel. Sőt, a populáris és magas metafizika közötti viszony analóg és részben azonos a kisebb misztériumok és nagyobb misztériumok közötti viszonyal. Mindkettő döntően ugyanazokat a szimbólumokat alkalmazza, csak míg az előbbi esetében szó szerinti értelemben fogják fel őket, az utóbbi esetében inkább példázatszerűen. Például a népi legenda „óriásai” és „hősei” a magasabb mitológia titánjai és istenei, a hős hétmérföldes csizmája Agni vagy Buddha lépéseinek felel meg, és „Hüvelyk Matyi” sem más, mint az a Fiú, aki Eckhart leírása szerint „kicsi, mégis oly hatalmas”. *Mindaddig, amíg a folklórt életben tartja a hagyományozódás, biztosítva van az az alap, amire a teljes beavatási tudás felépítménye támaszkodhat.*

Vizsgáljuk meg most a „primitív mentalitást”, melyet már oly sok antropológus tanulmányozott: azt a mentalitást, amely a társadalomnak azokban a normális típusaiban manifesztálódik, mint amelyeket fentebb vizsgáltunk, és amelyekre mint „tradicionálisra” hivatkoztunk. Mindenekelőtt két szorosan összefüggő kérdést kell megválaszolnunk. Elsőként azt, hogy létezik-e egyáltalán egy olyan „primitív” vagy „alogikus” mentalitás, amely különbözik a civilizált és tudományos ember mentalitásától. A korábbi „animisták” úgy fogták fel, hogy az emberi természet állandó, ezért „ha mi lennénk a primitívek helyében, és az értelmünk olyan lenne, mint amilyen most, mi is ugyanúgy gondolkodnánk és cselekednénk, mint ők”.¹⁹ Másrésztől a Lucien Lévy-Bruhl típusú antropológusok és pszichológusok a primitív mentalitás és a mi észjárásunk között nagyon is éles különbséget vonnak.²⁰ Az ezzel kapcsolatos különböző nézetek elsősorban a fejlődésbe vetett hitből fakadnak, mely a

¹⁹ GEORGES DAVY: „Psychologie des primitifs d’après Lévy-Bruhl”. In: *Journal de psychologie normale et pathologique*, 1931. (XXVII. évf.) 112.

²⁰ A „prélogisme” általános cáfolatához lásd OLIVIER LEROY: *La Raison primitive*, valamint WILHELM SCHMIDT: *The Origin and Growth of Religion*, 133–134. Leroy például a királyságnak az istenségben való participációját tárgyalva megjegyzi, hogy mindaz, amit Lévy-Bruhl és Frazer elért, csupán annyi, hogy ezt az eszmét „primitívnek” hívjuk, mert primitív társadalmakban fordul elő, és ezek a társadalmak azért „primitívek”, mert ezt a primitív ideát táplálják. Lévy-Bruhl teóriáit manapság már általánosan kétségbe vonják, és a legtöbb antropológus és pszichológus úgy véli, hogy a primitív ember mentális felépítése pontosan ugyanolyan, mint a miénk. Vö. PAUL RADIN: *Primitive Man as Philosopher*, 373: „A logikai és szimbolikus gondolkodás képességét illetően nincs különbség a civilizált és a primitív ember között.” Vö. még a Schmidt által idézettekkel: *The Origin and Growth of Religion*, 202–203; továbbá lásd még FRANZ BOAS: *The Mind of Primitive Man*, 156.

civilizáció történetéről alkotott összes elképzelésünket eltorzította.²¹ Egyesek nagyon is könnyen veszik készpénznek a fejlődés tényét, illetve azt a nézetet, hogy a jelenlegi bennszülött társadalmak bármelyike minden tekintetben az úgynevezett primitív mentalitást képviseli; eközben pedig nem veszik észre, hogy ennek a mentalitásnak sok jellemvonása ugyanúgy – vagy még jobban – tetten érhető saját hazájukban, mint bármelyik afrikai dzsungelben, hiszen például a kereszténység vagy a hinduizmus szemlélete sok tekintetben közelebb áll a „bennszülöttekéhez”, mint a modern polgársághoz. Ha a két mentalitás közötti tényleges különbséget szeretnénk megfogalmazni, akkor az egyrészt a modern mentalitásnak, másrészt pedig a középkori vagy keleti mentalitásnak a különbségében ragadható meg; és ez nem valami specifikus különbség, hanem a betegség és az egészség különbsége. Lévy-Bruhl jelentette ki magáról, hogy ő a hajdani mesterekhez hasonlóan „egy csaknem felfoghatatlan” világot nyitott meg a számunkra – mintha legalábbis senki nem akadna közöttünk, akinek számára ez a mentalitás a saját, közvetlen környezetében tetten érve ne lenne éppoly „felfoghatatlan”!

Vizsgáljuk meg ezek után a „primitív mentalitást”, ahogy azt Lévy-Bruhl és más pszichológusok vagy antropológusok – nagyon gyakran meglehetősen pontosan – leírták. E mentalitás legfontosabb jellegzetessége a „kollektív idealkotás”;²² az ideák a közösség birtokában vannak, míg egy civilizált csoportban mindenki sajátjának tekinti azokat.²³ A részleteiben végtelen gazdagságú népköltészet például a hősök életéhez kapcsolódik, akiknek mindegyike lényegében ugyanazokkal a kalandokkal találkozik és ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik. Eközben azonban egyetlen pillanatra sem ismerik fel, hogy az ideák közösségi birtoklása nem feltétlenül foglalja magában azok „kollektív eredetét” is. Bizonyítást nyert, hogy ami a primitív mentali-

²¹ Vö. DEMETRIUS B. ZEMA „Progress” szócikkével a *Dictionary of World Literature*-ből (New York, 1943), továbbá RENÉ GUÉNON: *East and West*. London, 1941 (a „Civilization and Progress” című fejezet). Ez utóbbi megjegyzi: „A modern Nyugat civilizációja a történelemben valóságos anomáliának tűnik: mindazon civilizációk közül, amelyek számunkra többé-kevésbé ismertek, ez az egyedüli, amely kizárólag tisztán materiális vonalak mentén bontakozott ki, és ez a szörnyű fejlődés, amelynek kezdete egybeesik az úgynevezett reneszánszsal, együtt járt – és pedig elkerülhetetlenül együtt járt – egy megfelelő intellektuális *visszafejlődéssel*.” Vö. ERIC MEISSNER: *Germany in Peril*, 10–11: „A tényállás a legrövidebben a következőképpen foglalható össze: az elmúlt évszázadok alatt a keresztény emberek óriási többsége elvesztette otthonát e szó minden értelmében. Szünet nélkül növekszik azok száma, akiket kizsátoztak egy dehumanizált társadalom vadonjába. ... Eljőhet az az idő – és közelebb lehet, mint gondolnánk –, amikor a társadalom, megvalósítva egy hanyagboly teljes tökéletességét, csupán egyetlen minősítést érdemel: *alkalmatlan az emberi élet számára*.” Vö. GERALD HEARD: *Man the Master*. New York, 1941. 25: „A civilizált emberen mi most az industrializált embert és a mechanizált társadalmat értjük. ... Minden más életvitel ... egy tudatlan, egyszerű barbár viselkedésmódja. A fejlettséget, progresszivitást és civilizáltságot igazából a tények e formájához való ragaszkodás jelenti.” „A mi jelen generációinkban – amelyet elsődlegesen a mechanikára és a műszaki tudományokra vagy a közgazdaságtudományra helyezett csaknem különleges hangsúly jellemez – a népek egyetértése többé nem létezik, vagy legfeljebb csak nagyon ritka esetekben. Valójában nem akarjuk egymást emberként ismerni. ... És pontosan ez az, ami ehhez a szörnyű háborúhoz eljuttatott bennünket” (WILLIAM FRANKLIN SANDS a *Commonweal* 1945. április 20-i számában).

²² Az antropológusok „kollektív idealkotása” nem egyéb, mint a tradicionális társadalmak fentebb tárgyalt egyelvűsége, ám azzal a fontos megkülönböztetéssel, hogy az antropológus szerint az ő „kollektív idealkotása” nem pusztán az ideák közös birtoklását foglalja magában, hanem ezeknek az ideáknak a „kollektív eredeztetését” is – feltéve, hogy egyáltalán léteznek olyan dolgok, mint populáris kreációk és a tömegek spontán invenciói (s mint ahogy René Guénon megjegyvezte, „ennek a nézőpontnak a kapcsolata a demokratikus előítélettel nyilvánvaló”). Valójában „a nép költészete nem saját alkotása, hanem felülről száll alá hozzá. ... A népmese soha nem népi eredetű” (LORD RAGLAN: *The Hero*, 145.).

²³ Egy normális társadalomban az ember nem úgy „tekint önmagára”, mint akinek privát aritmetikája van (vö. SZENT ÁGOSTON: *A rendről*, 2:48.). Egy proletár-kultúrában az ember egyáltalán nem gondolkodik, csak a legkülönbözőbb,

Folytatás a következő oldalon →

tás számára igaz, az nincs összefüggésben a tapasztalással, legalábbis azzal a típusú „logikus” tapasztalással, mint amilyen a miénk, mégis „igaz” abból a szempontból, amit a primitív „tapasztal”. Az e kijelentésbe foglalt kritika a maga nemében pontosan megegyezik annak a művészettörténésznek a véleményével, aki a primitív művészetet természetűségének hiánya miatt bírálja; valamint annak az irodalomtörténésznek a véleményével, aki az irodalomtól az individuális karakter pszichoanalízisét várja el. A primitív embert nem érdekelték az ilyen trivialisok; ő típusokban gondolkozott. Sőt mi több, a típus volt a „nevelés” eszköze; a típus ugyanis alkalmazható, míg ami individuális, az csak másolható.

A primitív mentalitás következő és legismertebb jellemvonása az, amit „participációnak”, vagy még pontosabban „misztikus participációnak” szokás nevezni. Egy adott dolog nem pusztán az, aminek látszik, hanem az is, amit képvisel. A természetes vagy mesterséges tárgyak a primitívek számára nem valami más és magasabb realitás önkényes szimbólumai, mint amilyenek számunkra lennének, hanem a realitás tényleges kifejeződései:²⁴ például a sas vagy az oroszlán nem annyira szimbóluma vagy képe a Napnak, mint inkább maga a Nap egyfajta hasonlatosság révén (mivel a forma fontosabb, mint a természet, amelyben manifesztálódhatott); és ugyanilyen módon minden ház a hasonlatosság révén maga a világ, s minden oltár magának a földnek a középpontját jelzi; ez csak azért felfoghatatlan számunkra, mert minket jobban érdekel a dolgok milyensége, mint jelentésük, jobban érdekelnek a partikuláris tények, mint az egyetemes eszmék. Mindebből az következik, hogy egy totemállattól való leszármazás nem a szó szoros értelmében vett abszurditás (ahogy azt az antropológus gondolja), hanem a Naptól – mindenek Ősétől és Pradzsápatijától – való leszármazás egy olyan formába zárva, amelyben Az akár egy vízió, akár egy álom révén a nemzetség alapítójának megmutatkozott. Ugyanez az okfejtés alkalmazható az eucharisztikus lakomával kapcsolatban is; az Atya-Őst feláldozzák, s a leszármazottak a szent állat húsának formájában részesülnek belőle: „Ez az én testem,

főként zsrnalisztikus és propagandisztikus eredetű előítéleteket szívja magába, bár ezeket általában „saját nézeteiként” tartja számon s értékeli nagyra. A tradicionális kultúra az ideák olyan típusú elfogadását feltételezi, amely kizárja egyéni birtoklásukat. „Amikor az Isten (= Erősz) a tanítónk, mi mind hasonlóan kezdünk gondolkozni” (XENOPHON: *Oikonomikosz*, 17:3). „Ami igazán összeköti az embereket, az a kultúrájuk – az eszméket és a mintákat közösen birtokolják” (RUTH BENEDICT: *Patterns of Culture*. Boston, 1934, 16.). Más szavakkal a vallás és a kultúra rendesen elválaszthatatlanok. Ahol viszont mindenki magára gondol, ott nincs társadalom (*szabíttja*), csak egy konglomerátum. Bár az igazság kritériuma a *közös* és isteni Értelem, „a sokaság úgy él, mintha mindenkinek egyéni gondolkozása lenne” (HÉRAKLEITOSZ, 92. töredék). „Amennyiben részesei vagyunk ezen [közös és isteni] Értelem emlékének, igazat beszélünk, de amikor saját fejünk szerint gondolkozunk (*ídiászámén*), hazudunk” (Sextus Empiricus Hérakleitosz-kommentárja – *Adversus dogmaticos* 7:131–134.).

²⁴ Vö. „A bak bujasága az Isten jósága. ... Ha sast látsz, a Génuszak egy darabját látod” (William Blake). „Az áldozati ló Pradzsápati szimbóluma (*riipa*), és egylényegű Pradzsápatival (*pradzszápatija*)”, s ezért amit a lónak mondanak, az „szemtől szembe” (*szákésát*) Pradzsápatinak szól, és így „ő valóban szemmel láthatóan (*szákésát*) megnyeri Őt (Táittinija Szamhitá 5:7:1:2). „Egy nap szemtanúja voltam egy Rámlilá-előadásnak. A színészeket mint valóságos Szítát, Rámát, Laksmanát, Hanumánt és Bibhisanát láttam. Aztán imádkoztam a színészekhez és színésznőkhöz, akik eljátszották ezeket a szerepeket” (Sri Rámakrisna). „A gyermek képzeletének realitásában él éppúgy, mint a prehisztorikus idők embere” (ROBERT RUDOLF SCHMIDT: *Dawn of the Human Mind*. London, 1936, 7.) – miközben az esztéta a fétis realitásában él!

vegyétek és egyétek.”²⁵ Éppen ezért az ilyen szimbólumoknak – mint Lévy-Bruhl mondja róluk – „nagyon gyakran nem az a célja, hogy vizuálisan »megjelenítsék« prototípusaik, hanem hogy megkönnyítsék a participációt”, és „ha lényegi funkciójuk láthatatlan lényeknek vagy tárgyaknak a szó teljes értelmében vett »megjelenítése«, illetve jelenlétük hatékonyá tétele, ebből az következik, hogy e szimbólumok nem feltétlenül reprodukciói vagy hasonmásai ezeknek a lényeknek vagy dolgoknak”.²⁶ A primitív művészet absztrakt karakterére éppen célja ad magyarázatot, mely teljességgel különbözik azoknak az esztétizáló és dekoratív törekvéseknek a céljától, amelyek a modern „művészt” jellemzik (aki számára az ősi motívumok csak jelentés nélküli „művészi formaként” élnek tovább). „Mi, civilizált emberek, elvesztettük a »primitív ábrázolás Lelkének« (*Urbildseele*) Paradicsomát. Immár olyan formák között élünk, amelyek nem egy belső alkotás eredményei, s miközben kívülről reflektálunk e formákra, pusztá szemlélőkké váltunk.”²⁷

A primitívek és a „nép” művészetének felsőbb intellektualitását gyakran még azok is kénytelenek elismerni, akik kívánatos célnak tekintik a művészet „emancipációját” a maga nyelvészeti és kommunikatív funkcióitól. Így Waldemar Deonna írja: „*Le primitivisme exprime par l'art les idées*,” de „*l'art, évolue ... vers un naturalisme progressif*”, és többé nem olyannak ábrázolja a dolgokat, „*telles qu'on les conçoit*” [én inkább azt mondanám, „*telles qu'on les comprend*”], hanem „*telles qu'on les voit*”; így helyettesíti „*la réalité*” „*l'abstraction*”-t; és ez az a folyamat – mely „*de l'idéalisme vers un naturalisme*”, s amelyben „*la forme [sc. la figure] tend à prédominer sur l'idée*” –, amit véglegesen a görög szellem teljesített ki, „*plus artiste que tous les autres*”.²⁸ [A primitívizmus az eszméket a művészet révén fejezi ki”, de „a művészet a progresszív naturalizmus irányába fejlődik”, és többé nem olyannak ábrázolja a dolgokat, „mint amilyenek felfogjuk őket” {én inkább azt mondanám, „mint amilyenek megértjük őket”}, hanem „olyannak, mint amilyenek látjuk őket”; így helyettesíti „a realitást” „az absztrakciót”; és ez az

²⁵ Ama kijelentéssel kapcsolatban, hogy „bizonyos esetekben nehéz megmondanunk, hogy a bennszülött vajon valamiféle – általában láthatatlan – lény vagy éppen egy szimbólum aktuális jelenlétébe képzeletileg bele magát” (LUCIEN LÉVY-BRUHL: *L'Expérience mystique*, 206.), „mi” csak a profán mentalitásnak azokra a formáira tudunk gondolni, amelyeket szerzőink a „civilizált” és „emancipált” emberrel vagy éppen önmagukkal kapcsolnak össze. Egy tanult katolikus vagy hindu részéről nem felelne meg a valóságnak, ha azt állítaná, hogy „a primitívek szimbólumainak e sajátosságát megérteni nagy nehézséget jelent számunkra”; és az ember csak csodálkozik azon, hogy szerzőink miért a „vadak”, és miért nem a kortárs metafizikusok miatt vannak annyira zavarban. Természetesen igazából nincs ezen mit csodálkoznia: ennek oka az a feltételezésünk, hogy a bölcsesség *velünk* született, s hogy a vadak nem tesznek különbséget a látszat és a valóság között; valamint az, hogy úgy döntöttünk, hogy a primitív vallási kultuszokat „természetimádásként” írjuk le – mi, akik pedig valóban természetimádók vagyunk, és akikre Plutarkhosz szavai, hogy tudniillik az embereket olyannyira elvakították érzékeik, hogy nem képesek többé különbséget tenni Apollón és a Nap, a valóság és a jelenség között, kiváltképpen jellemzőek.

²⁶ LUCIEN LÉVY-BRUHL: *L'Expérience mystique*, 174. és 180. Úgy tűnik, Lévy-Bruhlnek egyáltalán nincs tudomása arról a platonikus-arisztoteliai-keresztény tanításról, hogy a dolgok saját formális okaikban részesülnek. Saját szavai – „nem feltétlenül ... hasonmásai” – ugyancsak illogikusak, mivel „láthatatlan” prototípusokról beszél, s így magától értetődik, hogy ezeknek nem lehet olyan formájuk, amelyek vizuálisan utánozhatók lehetnének; csak egy bizonyos jellegük van, melynek ábrázolása megfelelő (*iszony*) szimbólumokkal lehetséges; vö. Rómaiakhoz írt level 1:20: „Mert ami benne láthatatlan, ... arra a világ teremtése óta műveiből következtethetünk.”

²⁷ ROBERT RUDOLF SCHMIDT: *Dawn of the Human Mind*, 7.

²⁸ WALDEMAR DEONNA: „Primitivisme et classicisme”. In: *Bulletin de l'Office Internationale des Instituts d'Archéologie et d'Histoire d'Art*, 1937 (IV. évf.), 10. sz. Ugyanehhez a tényhez, de ellentétes konklúzióval lásd ALBERT GLEIZES: *Vers une Conscience plastique. La forme et l'histoire*. Párizs, 1932.

a folyamat – mely „az idealizmustól a naturalizmus felé halad”, s amelyben „a forma {tulajdonképpen az alak} válik uralkodóvá a gondolat fölött” –, amit véglegesen a görög szellem teljesített ki, „magasabb művészi fokon, mint az összes többi”.]

A képekben való gondolkodás művészetének elvesztése nem jelent mást, mint a metafizika sajátos nyelvének elvesztését, illetve alászállást a „filozófia” verbális logikájának szintjére. Az igazság az, hogy egy olyan „absztrakt” vagy inkább „principiális” formának, mint amilyen a neolitikus napkerék (amiben *mi* csak a „természeti erők imádásának” tanúbizonyságát, vagy legfeljebb ezeknek az erőknek a „megszemélyesítését” látjuk), vagy a vele egyenértékű, középponttal és rádiuszokkal avagy sugarakkal ellátott kör, olyannyira gazdag a jelentéstartama, hogy teljesen kifejtteni csak sok kötetben lehetne, és olyan implikációkat is magába foglal, amelyeket csak igen nehezen lehetne szavakkal kifejezni – már ha egyáltalán ki lehetne fejezni. A primitív és népi művészet valódi természete a közvetlen bizonyítéka alapvetően intellektuális tartalmának. Ez nemcsak a grafikus ábrázolásokra érvényes: valójában semmi olyat nem használtak, aminek ne lett volna jelentése s ugyanakkor valamiféle alkalmazási módja is: „A test és a lélek szükségletei együtt elégülnek ki”;²⁹ „*le physique et le spirituel ne sont pas encore séparés*” [a testi és a lelki még nincsenek szétválva]³⁰ – e „sokatmondó formula, amely a fizikai és a metafizikai eredetileg kiegyensúlyozott polaritását mondja ki, a modern ember kezére jutva egyre inkább kiüresedik; mi már azt mondjuk csupán, hogy ez egy »ornamens«”.³¹ Amit mi pusztán „kitalálásnak” hívunk, az nem más, mint ismert metafizikai princípiumok gyakorlati célú felhasználása; és ez az oka annak, hogy a tradíció a maga specifikus megnyilvánulási formáiban mindig egy ősi kultúrhéroszra (aki tulajdonképpen minden esetben a Nap leszármazottja), vagyis egy primordiális kinyilatkoztatásra vezethető vissza.

E gyakorlati alkalmazások során, bármennyire is haszonelvű volt a céljuk, a szimbolikus formák eredeti értelmének tisztaságát semminek nem kellett feláldozni; éppen ellenkezőleg, a műalkotás alkalmassága és szépsége azt a formát fejezte ki, amely alapjául szolgált, s amelytől egyúttal függő viszonyban is volt. Nagyon tisztán láthatjuk ezt például egy olyan ősi találmány esetében, mint amilyen a „biztostű”, mely egyszerűen egy olyan, még régebbi találmány alkalmazása, mint az egyenes tű, illetve az egyik végén fejjel, gyűrűvel vagy lyukkal ellátott tű. Egy olyan forma, mint amilyen „tű”-é, képes arra, hogy közvetlenül hatoljon be a textíliába, s annak részeit egymáshoz erősítse; míg egy olyan forma, mint amilyen a „varrotű”-é, úgy rögzíti az anyag egyes elemeit egymáshoz, hogy mintegy „nyomként” maga mögött hagy egy fonalat, amit „foka” segítségével húz bele az anyagba. A biztostűben a gombostű vagy a tű eredetileg egyenes szára visszahajlik önmagába, s így hegye újból keresztülhatol a „fokon”, s miközben ott szilárdan rögzül, összetartja a szövetet, amin áthatolt.³²

²⁹ ROBERT RUDOLF SCHMIDT: *Dawn of the Human Mind*, 167. Vajon a „primitív ember” volt már platonista, vagy Plátón volt primitív, amikor legutóbbként beszélt azokról a művészetekről, amelyek „az ép testű és ép lelkű embereket gondozásukba veszik” (Állam 409E–410A), és kijelentette, hogy „egy menekvés van mindkét végtellességgel szemben: sem a lelket nem mozzgatni a test nélkül, sem a testet a lélek nélkül” (Timaiosz 88BC).

³⁰ ARTHUR MAURICE HOCART: *Les Castes*, 63. Ilyen feltételek mellett „*chaque occupation était un sacerdoce*” [minden hivatás papi hivatás volt] (27.).

³¹ WALTER ANDRAE: *Die ionische Säule*, 65.

³² Érdemes itt megjegyeznünk, hogy a *fibule* (fibula) szó a francia sebészeti nyelvben *varratot* jelent.

Aki ismeri a beavatási szimbolizmus szaknyelvét (jelen esetben a mesterségek „kisebb misztériumainak” nyelvét), azonnal fel fogja ismerni, hogy az egyenes gombostű vagy tű a „generáció” [születés], a biztostű pedig a „regeneráció” [újjászületés] szimbóluma. Sőt mi több, a biztostű egyenértékű a gombbal, ami összetartja és egymáshoz erősíti a dolgokat egy cérna segítségével, mely áthalad majd ismét visszatér a benne található lyukakhoz, melyek megfelelnek a tű fokának. A fémtű, illetve a varrótű által hátrahagyott fonal jelentése (akár oda van erősítve egy gombhoz, amely megegyezik a tű fokával, akár nem) ugyanaz: megegyezik a „fonal-szellem” (*szútrátman*) értelmével, amely által a Nap minden dolgot magához kapcsol, és ebben az állapotokban rögzíti őket; ő a primordiális Hímző és Szabó, aki az univerzum szövedékét – mellyel a mi öltözékünk analóg – eleven fonalból szötte.³³

A metafizikus számára elképzelhetetlen, hogy ezeket a formákat, amelyek matematikai pontossággal fejeznek ki egy adott doktrínát, értelmük ismerete nélkül „találták volna ki”. Igaz, az antropológus úgy véli, hogy az ilyen értelmezések pusztán egy szofisztikált szimbolista „belemagyarázásai” (ezzel az erővel azt is állíthatnánk, hogy egy matematikai formula felfedezése a véletlenül múlt). Ámde az a feltételezés, hogy egy biztostű vagy gomb jelentés nélküli és pusztán kényelmet biztosító eszközök lennének, az egyszerűen a mi profán tudatlanságunk tanúbizonysága, s arról a tényről árulkodik, hogy ezek a formák „egyre jobban elvesztették tartalmukat [entleert], miközben elérkeztek hozzánk” (Walter Andrae); a művészet tudósa ezekbe az intelligibilis formákba nem „magyaráz bele” semmiféle önkényes jelentést, hanem egyszerűen kiolvassa értelmüket, hiszen éppen ez a „formájuk” avagy „életük” – s ekképpen jelen van bennük tekintet nélkül arra, hogy egy adott korszak individuális művészei, vagy akár mi is tisztában vagyunk-e ezzel vagy sem. Esetünkben a biztostű fenti értelmezésének helyességét az a tény támasztja alá, hogy a prehisztorikus fibulák fejeit vagy fokait rendszerint a legkülönbélebb napszimbólumok díszítik.³⁴

Mínt hogy a nép szimbolikus művészeti formáinak nem az a célja, hogy a dolgok milyenségét mondják el, hanem utalásaik révén azokra az eszmékre irányítják figyelmünket, amelyek benne rejlenek e dolgokban, akár egy algebrai (inkább, mint „absztrakt”) minőség hordozóinak is minősíthetjük őket, s ebből a szempontból alapjában különböznek annak a profán és aritmetikai művészetnek a tulajdonképpeni és realisztikus céljaitól, amelynek szándéka a dolgok milyenségének ábrázolása, a művész személyiségének kifejezése, illetve érzelmi reakciók kiváltása a műélvezők részéről. A népművészetet nem nevezzük „absztraktnak”, mivel a formák nem egyfajta kihagyá-

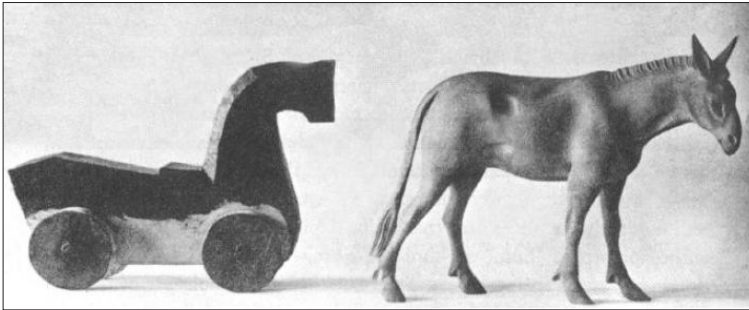
³³ „A Nap a rögzítő (*ászanydzsanam*, mely még »gombnak« is fordítható), akihez ezek a világok az égtájak segítségével kapcsolódnak. ... Ő ezeket a világokat egy fonallal köti Magához; a fonal a Szellem Fuvallata” (Satapatha Bráhmána 6:1:1:17 és 8:7:3:10). Vö. Atharva Véda Szamhitá 9:8:38 és Bhagavad Gítá 7:7: „Rajtam függ a mindenség, mint gyöngyösor a zsinóron.” A „fonal-lélek” doktrínájához lásd még Homérosz: *Illász*, 8:18kk; Plátón: *Theaitétosz* 153 és *Törvények* 644; Plutarkhosz: *Moralia* 393kk; Hermész: *Libellus* 16:5:7; János evangéliuma 12:32; Dante: *Paradicsom*, I. 116; Rumi: *Divan*, XXVIII. óda: „Egy fonal végét adta kezembe...”; Blake: „Egy aranyzsinór végét adom kezembe...”. Mi mégis úgy beszélünk az élő szubsztanciákról, mint „szövetekről”. Lásd még ANANDA K. COOMARASWAMY: „The Iconography of Dürer’s »Knoten« and Leonardo’s »Concatenation«” (*Art Quarterly*, 1944 [VII. évf.], 109–128.), valamint „A »szellemi atyaság« és a bábkomplexus” (*Tradíció. A Metafizikai Tradicionalitás Évkönyve* 2005, 209–224.).

³⁴ Lásd CHRISTOPHER BLINKENBERG: *Fibules grecques et orientales*. Kopenhága, 1926. Ezeknek a fibulaformáknak az ornamentikája valóságos enciklopédiája a napszimbólumoknak.

sos módszer eredményei; szintén nem nevezzük „konvencionálisnak”, mivel formái nem valamiféle kísérlet és megállapodás révén álltak elő; és úgyszintén nem nevezük „dekoratívnak” a szó modern értelmében, mivel nincsen híján a jelentésnek.³⁵ A népművészet tulajdonképpen principiális művészet, és jellegében inkább természetfölötti, mint naturalisztikus. Vagyis a népművészet alaptermészete önmagában véve is elegendő bizonyítékul szolgál intellektualitásához: valóban egy „isteni örökség”. Az 1. és 2. képen két példát hozunk a népművészet, és egyet a polgári művészet illusztrálására. Ez utóbbi jellegzetes megformátlansága, jelentéktelensége és csúnyasága aligha kerülheti el a figyelmünket. Az 1. képen egy szarmata „ornamens”,³⁶ valószínűleg egy lószerszámdísz látható. A központi helyzetű, hatküllős kerék körül négy stilizált, szintén kerék formájú lófej kering egy spirált vagy *szvasztikát* formálva; teljesen világos, hogy ez az isteni „körmenetnek”, a Mennyei Nap keringésének megjelenítése egy négylovas, négykerékű harci szekéren. Egy ilyenfajta ábrázolás jelentéstartalma kétségkívül messze felülmúlja azoknak a későbbi festői ábrázolásoknak a jelentéstartalmát, amelyek ugyanezt egy antropomorf módon ábrázolt „Nap”, vagy a négy ágaskodó ló által húzott harci szekeret hajtó atléta megformálása révén próbálják megragadni. A másik két illusztráción (2. ábra) modern indiai faj-

Szarmata (?) ornamens (British Museum)

Ló és számár: népművészet és polgári művészet (Museum of Fine Arts, Boston)

tékok láthatók: míg az első esetben egy metafizikai és belső törvényszerűségek szerint működő – vagyis ikonografikus – művészetet ismerhetünk fel, egy olyan típust, amely párhuzamba állítható az évezredek tradíciójával, addig az utóbbi esetben a művész európai befolyás alatt állt, s így „a természetet nem a maga működésének rendje szerint utánozta”, hanem külső megjelenési formájában egyszerűen lemásolta. Ha e művészetek valamelyike „naivnak” nevezhető, akkor az semmi esetre sem a nép tradicionális művészete lesz!

Az antropológusok jellegzetes megállapításai a „primitív mentalitásról” – melyekből idézni is fogunk néhányat – gyakran igen figyelemreméltóak, bár elmondható, hogy korántsem azt fejezik ki, amit a megfogalmazók mondani szándékoztak, vagyis nem

³⁵ Lásd ANANDA K. COOMARASWAMY: „Ornament?”. In: *Figures of Speech or Figures of Thought?* 71–84.

³⁶ A British Múzeum engedélyével.

a tudat és a tapasztalás egy alacsonyabb típusának leírását szolgáltatják, hanem egy olyan tudatot és tapasztalást képviselnek, amely a „civilizált” emberénél voltaképpen magasabb rendű, s amely ekképpen igen közel áll ahhoz, mint amire mi „primordiálisaként” szoktunk hivatkozni. Például: „A primitív tudat az életet mint egészet tapasztalta. ... A művészet nem az érzékek gyönyörködtetésére szolgált.”³⁷ Alexander Macalister voltaképpen párhuzamba állítja azt, amit ő az „Ember Kiemelkedésének” nevez, Wordsworth „Óda: a halhatatlanság sejtelve” című költeményével – miközben észre sem veszi, hogy az óda a tudat alászállásának vagy materializálódásának leírását adja.³⁸ Wilhelm Schmidt jegyzi meg, hogy „a barbár népszokásokban, népünk »babonáiban« még mindig élnek a prehisztorikus idők spirituális kalandjai, még mindig ott van mögöttük a primitív intuíció képes beszéde – *egy isteni örökség*. ... Eredetileg a lélek és a tudat minden egyes típusa megfelelt annak a fiziológiai organizmusnak, amelyhez tartozott. ... A világot úgy fogták fel, mint ami az élőlény társa, mely mit sem tud saját individualitásáról; úgy fogták fel, mint ami lényegi részét alkotja az Énnek; s úgy ábrázolták, mint amit nem hagy érintetlenül az emberi erőfeszítés és szenvedés. ... A természeti ember az életét képekben élte meg. Felfogóképességében úgy jelent meg az élet, mint valóságok sorozata. Víziói ezért nem egyszerűen valóságosak, hanem egyúttal egy magasabb világba való objektív betekintéséről is számot adnak. ... A tehetség kibontakozása csak a racionális ember esetében ütközik akadályba, legalábbis többé-kevésbé. A művészi alkatú emberek, a költők, festők, szobrászok, zenészek, látnokok, akik Istent szemtől szemben látják, belső látóképességüket tekintve egész életük alkotásaikban gyökereznek. Az egymásba áttűnő képek népelke bennük él a maga legtökéletesebben kreatív formájában. ... A természeti ember, akinek számára vízió és gondolat azonos. ... A mágia embere ... mindig a jelen világ talaján áll, mely azonban az ősi idő egészét magában hordozza. ... [Másképpen] az emancipált ember egy olyan lélek hordozója, amely elszakadt az eredeti mágikus szomato-pszichikus egységtől. ... A Külső és a Belső, a Világ és az Én a tudatban kettősséget alkotnak.”³⁹ Kell-e még ennél többet mondanunk a néhai John Lodge kijelentésének alátámasztására: „A kőkorszaktól idáig, *quelle dégringolade* [micsoda alászállás]!”

³⁷ BALDWIN SMITH gróf: *Egyptian Architecture*. New York, 1938, 27. „Hatalmas felfedezés volt, hogyan lehet az érzelmeket öncélúan izgalomba hozni?” (Alfred North Whitehead). Valóban az volt? „Nem, még ha valamennyi marha, ló s a többi állat mind mellette tanúskodnék is azért, hogy folyton a gyönyört kergeti” (Platón: *Philéosz* 67B)!

³⁸ ROBERT RUDOLF SCHMIDT: *Dawn of the Human Mind*, előszó. Az „emberiség gyermekkorának” szokásos azonosítása az individuum gyermekkorával, a *cro-magnoni ember* „teljesen kifejlett homlokának” (*Dawn of the Human Mind*, 209.) elméjével, vagy a még fejletlen gyermek értelmével teljesen illogikus. „Mivel kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy az emberi rasszok egyetlen fajt alkotnak, ebből következik, hogy az ember mindenhol ugyanolyan hosszú történelmi múlttal rendelkezik” (RUTH BENEDICT: *Patterns of Culture*, 18.). Hogy a gyerek bizonyos szempontból – az „ilyenéké a mennyek országa” értelmében – a primordiális állapot adekvát szimbólumaként használható, az egy teljesen más kérdés.

³⁹ ROBERT RUDOLF SCHMIDT: *Dawn of the Human Mind*, 1., 13., 89., 126., 212kk; kiemelés tőlem. Az utolsó mondat élesen szemben áll Platón híres könyörgésével: „Adjátok meg nekem, hogy szép legyek belül; s ami külső birtokom van, a belsővel összhangban legyen” (Phaidrosz 279C); lásd még a Bhagavad Gítát (6:5–6) az empirikus és esszenciális „én” közötti barátsággal vagy ellenségeskedéssel kapcsolatban. Schmidt természetesen utal a szubjektumnak az objektumtól való világos távolságára, amely általában „tudást” feltételez; ugyanakkor a „tudásnak” ez pontosan az a fajtája, ami a tradicionális metafizika álláspontjáról nézve *tudatlanságnak*, morális értelemben véve pedig az „eredendő bűnnek” felel meg, melynek fizetsége halál (Teremtés könyve 3); vö. ANANDA K. COOMARASWAMY: „The Intellectual Operation in Indian Art”. In: *Figures of Speech or Figures of Thought?* 129–144. 20. jegyzet.

Folytatás a következő oldalon →

Ha nehézséget jelent számunkra a szimbolikus rítusok hatóerejébe vetett primitív hit megértése, az főként azért van, mert a személyiség transzempirikus vonatkozásairól való tudásunk korlátozott, ami arra késztet bennünket, hogy egy tisztán fizikai kauzalitás keretein belül gondolkozzunk. Elkerüli a figyelmünket, hogy amíg mi úgy hisszük, hogy az elővételező rítusnak nincs fizikai hatása a kívánt irányba, maga a rítus formális kifejeződése egy akaratnak, amely éppen erre irányul, s hogy e rítus teljesítése által felszabadított akarat úgyszintén egy tényleges erő, mellyel a környezetnek a maga teljességében bizonyos mértékig szükségképpen áthatottnak kell lennie. Mindenesetre a „mimétikus mágia” előzetes rítusa a rákövetkező művelet „formális okának” törvényerőre emelkedése, akár a földművelésről, akár a háború művészetéről legyen szó, és a művésznek joga van elvárni, hogy az adott művelet – ha e terv szerint valósul meg – sikeres legyen. Ami mindamellett furcsának tűnik számunkra, hogy a primitív mentalitásból nézve a rítus egy „prefiguráció”, de nem pusztán a mintául vett akció, hanem egy anticipáció értelmében, amelyben a jövő egy virtuálisan már létező realitássá válik, úgyhogy „a primitívek úgy érzik, hogy a jövő eseménye ténylegesen jelen van”: a felszabadított erő akciója közvetlen, „és ha hatásai csak egy bizonyos idő elteltével jelentkeznek is, mindazonáltal úgy hiszik – vagy inkább úgy érzik –, hogy azokat közvetlenül idézték elő”.⁴⁰ Lévy-Bruhl teljes joggal vonja le azt a következtetést, hogy mindez az időnek és a térnek egy olyan koncepcióját foglalja magában, amely eltér a „racionálisnak” attól az értelmétől, ahogyan mi ezt a szót felfogjuk: egy olyan koncepcióját, amelyben mind a múlt és a jövő, mind az ok és a hatás egybeesik a jelen tapasztalásban. Ha úgy döntünk, hogy ezt „gyakorlatiatlan” hozzáállásnak nevezzük, akkor nem szabad elfelejtenünk, hogy ugyanakkor „a primitívek állandóan hasznosítják az ok és a hatás közti valódi kapcsolatot, ... s e téren gyakran kifejezett leleményességet tanúsítanak, ami a kettő kapcsolatának nagyon pontos megfigyelését feltételezi”.⁴¹

Ezek után lehetetlen nem rádöbbenni arra a tényre, hogy ez pontosan a létezésnek egy olyan állapota, amelyre „minden hely és idő irányul” (Dante), s ami a teológusok és metafizikusok számára „istení”; hogy ezen a referenciális szinten „a létezésnek minden állapota principiálisan egyidejű az örök jelenben”; és hogy „az, aki képtelen felülemelkedni az időbeli egymásutánosság álláspontján, hogy a dolgokat a maguk egyidejűségében lássa, annak nincs esélye arra, hogy a metafizikai rend koncepciójából bármit is felfogjon”.⁴² Mi azt állítjuk, hogy ami „számunkra” a „vadak” életében irracionálisnak tűnik, és amit velük kapcsolatban „gyakorlatiatlannak” minősítünk, mivel alkalmatlanná teszi őket a mi materiális erőnkkel való versenyzésre, az a metafizikai értés egy primordiális állapotának maradványait reprezentálja, és hogyha maga a

Schmidt figyelemreméltó megjegyzései egyenértékűek ama modern, civilizált „racionális ember” definíciójával, aki egy elcsökevényesedett személyiség, s akinek nincs kapcsolata a környezetével. Hogy ő (Schmidt) erre úgy tekint, mint az ember *felemelkedésére*, tulajdonképpen azt jelenti, hogy úgy tekint „a látnokokra, akik Istent szemtől szemben látják”, és akikben a néplelek tovább él, mint akik az emberiségnek egy szigorúan atavisztikus és alacsonyrendű fajtájához tartoznak, s úgy gondol az „istení örökségre”, mint amitől meg kell szabadulni, mihelyt csak lehetséges.

⁴⁰ LUCIEN LÉVY-BRUHL: *La mentalité primitive*. Párizs, 1922, 88., 290. A nyilvánvalóan hatástalan, és pusztán praktikus célok elérése érdekében alkalmazott rítusok használatának problematikájával kapcsolatban lásd Radin észszerű magyarázatát: *Primitive Man as Philosopher*, 15–18.

⁴¹ LUCIEN LÉVY-BRUHL: *La mentalité primitive*, 92.

⁴² RENÉ GUÉNON: *La Métaphysique orientale*. Párizs, 1939, 15., 17.

vadember rendszerint többé nem érti meg saját „isteni örökségét”, ez a tudatlanság az ő részéről semmivel sem szegyenletesebb, mint a miénk, akik nem ismerjük fel az ő „tudományának” valódi természetét, és nem hatolunk be mélyebben annak értelmébe, mint ahogy ő teszi. Mi nem azt mondjuk, hogy a modern vadember magát a „primordiális állapotot” testesíti meg, hanem hogy hiedelmei és a folklór egész tartalma egy ilyen állapotról tesz tanúbizonyságot. Mi nem azt állítjuk, hogy a valódi primitív ember – „a bűnbeesés előtt” – valamiféle filozófus vagy tudós lett volna, de mindenképpen egy metafizikai lény volt, teljes birtokában a *forma humanitatis*-nak (amit mi viszont csak nagyon részlegesen birtokolunk), aki – Baldwin Smith kiváló kifejezésével élve – „az életet mint egészet tapasztalta”.

Az sem jelenthető ki, hogy a „primitívek” ne lennének mindig tudatában örökségük eredetének. Például „Dr. Malinowski kitart amellett a tény mellett, hogy a bennszülött trobriandiai gondolkodásmódja, agrár- vagy egyéb mágiája nem egy emberi invenció eredménye: időtlen idők óta része annak az örökségnek, amely generációról generációra hagyományozódott. A szükséges társadalmi intézményekhez hasonlóan a mítosz korszakában teremtették azok a héroszok, akik a civilizáció alapítói voltak. Innen ered szakrális karaktere. Úgyszintén innen származtatható hatékonysága is.”⁴³ Sokkal ritkább az, hogy egy olyan archeológus, mint Walter Andrae, vegye a bátorságot, és saját nézeteként deklarálja, hogy „amikor archetípusról hallunk, vagyis az adott forma végső eredetéről, akkor úgy tapasztaljuk, hogy az nem a legalacsonyabban, hanem a legmagasabban gyökerezik” – és legyen mersze kijelenteni, hogy a művészet „értelmes formái, amelyekben a fizikai és metafizikai két pólusa eleinte még egyensúlyban volt, miközben eljutottak hozzánk, egyre jobban és jobban kiüresedtek”.⁴⁴

A Trobriand-szigetek lakóinak fenti említése arra készítet minket, hogy felhívjuk a figyelmet még egy olyan jelenségre, amelyről első pillantásra úgy tűnik, hogy csaknem teljesen egyedi. A Trobriand-szigetek lakóiról és néhány ausztrál törzsről ugyanis olyan tudósítások láttak napvilágot, miszerint nincsenek tudatában a közösülés és a nemzés közti ok-okozati összefüggésnek; úgy mondják, hogy hitük szerint a megfelelő pillanatban szellemgyerekek hatolnak be a nő méhében, s a közösülés önmagában nem vezet gyermeknemzéshez.⁴⁵ Valójában valószínűtlen, hogy a bennszülöttek, „akiknek eredeti adottságai éppen olyan jók, ha nem jobbák, mint bármelyik európaié”,⁴⁶ fogalmuk se legyen a közösülés és a terhesség közötti kapcsolatról. Másrészről világos, hogy őket nem az érdekli, ami a terhesség közvetett okainak nevezhető, hanem annak első oka.⁴⁷ Az ő álláspontjuk lényegileg azonos az egyetemes tradícióéval, amely szerint a szaporodás egy „termékenység-szellem” vagy – ahogy a mitológia-kutatók

⁴³ LUCIEN LÉVY-BRUHL: *L'Expérience mystique*, 295.

⁴⁴ WALTER ANDRAE: *Die ionische Säule*, „Schlusswort”.

⁴⁵ M. F. ASHLEY MONTAGU: *Coming into Being among the Australian Aborigines*. London, 1937; BRONISLAW MALINOWSKI: *The Sexual Life of Savages*. London, 1929. Vö. ANANDA K. COOMARASWAMY: „A »szellemi atyaság« és a bábkomplexus”.

⁴⁶ M. F. ASHLEY MONTAGU: *Coming into Being*.

⁴⁷ „Isten minden generatív erő ura” (Hermész: *Aszklepiosz* 3:21); „a generáció ereje Istenhez tartozik” (Summa Theologiae 1:45:5); „*ex quo omnis paternitas in coelis et terra nominatur*” [„tőle származik minden közösség az égben és a földön” – Efezusiaknak írt levél 3:15]. A kelta varázslatokban (lásd ALEXANDER CARMICHAEL: *Carmina gadelica*

Folytatás a következő oldalon →

szeretik nevezni – „nemző istenség” aktivizált jelenlétén múlik, mely voltaképpen az isteni Erősz, az indiai Kámadéva és Gandharva, a Rig Véda Szamhitá spirituális Napja (1:115:1), mindenek élete és minden lét forrása; az élet továbböröklődése éppúgy az ő „mezővel való kapcsolatának” függvénye,⁴⁸ mint ahogy az emberi „magvető” is az ő „mezejébe” veti az élet korporális hordozójának elemeit. Mint ahogy a Maddzshimánikája 38. beszéde kifejti, három dolog szükséges a fogamzáshoz: az apa és az anya kapcsolata, az anya ciklusa és a Gandharva jelenléte,⁴⁹ amelyek közül az első kettő a gyakorlati okok kategóriájába sorolható, míg a harmadik esszenciális okok közé. Ennek fényében világosodhat meg számunkra a Brihadáranjaka Upanisad (3:9:28:5) szavainak értelme: „Ne azt mondd, hogy a »magból«, hanem »abból, ami élő [a magban]«”. „A Gondviselő Szellem [*pradžsnyátman*, vagyis a Nap] az, ami megragadja és felemeli a húst” (Kausítaki Upanisad 3:3). „A testet a lélek ereje formálja, amelyet a magba a szellem zár be” (Summa Theologiae 3:32:11). Így – Schillerrel együtt úgy gondolva, hogy „a Szellem az, ami a testet magának megformázza” (Wallenstein 3:13) – a „primitívek” éppúgy összhangban vannak az egyetemes tradícióval, mint a keresztény doktrínával: „*Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam*” [A lélek az, ami éltet, a test nem használ semmit. – János evangéliuma 6:63].⁵⁰

Ami ilyen módon láthatóvá lett, az az, hogy a trobriandiak nézete, miszerint a közönség önmagában nem előidézője, csupán alkalmja a fogamzásnak, s hogy „szellemgyerekek” hatolnak be a méhbe, lényegében azonos a filozófusok és metafizikusok metafizikai doktrínájával. Az a nézet, mely szerint „régii folklóreszmék” kerültek szentírásai szövegkörnyezetbe, mely utóbbi így népi babonákkal szennyeződött, megfordítja az események tényleges rendjét; a valóság az, hogy a folklóreszmék azok a

I–II. Edinburgh, 1928) Krisztust és Szűz Máriát örökösén olyan nemző istenségekként hívják segítségül, akik a marháknak és az embernek szaporulatot biztosítanak; a megfogalmazások csaknem szó szerint azonosak a Rig Véda Szamhitá szavaival (7:102:2): „Aki magot tesz a növényekbe, a tehenekbe, a kancákba és az asszonyokba, az Parjanya”. „Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei” (Máté evangéliuma 23:9).

⁴⁸ „A Nap az *átmanja* mindennek, ami mozdulatlan és ami mozog” (Rig Véda Szamhitá 1:115:1). „Bármily teremtmény jön is létre, mozgó avagy mozdulatlan, tudd meg, ... hogy az a Mezőnek és a Mező Ismerőjének egyesüléséből származik” (Bhagavad Gítá 13:26). „Azért van ez, mert Ő »csókot lehel« minden gyermekére, hogy mindegyik elmondhassa: »létezem«” (Satapatha Bráhmna 7:3:2:12). „A Fény a nemző erő” (Taittirija Szamhitá 7:1:1:1); vö. János evangéliuma 1:4: „Az élet volt az emberek világozása”. „Amikor az atya ténylegesen kiárasztja őt mint magot a méhbe, akkor valójában a Nap az, ami magként kiárasztja őt a méhbe” (Dzsaiminija Upanisad Bráhmna 3:10:4). A szoláris származásra való további hivatkozásokkal kapcsolatban lásd Satapatha Bráhmna 1:7:2:11 (a Nap és a Föld a szülei az összes világra jövő lények); Dante: a Nap „minden halandó élet atyja” (*Paradisum* 22:116); SZENT BONAVENTURA: *De reductione artium ad theologiam*, 21; *Mathnawi* 1:3775; PLUTARKHOSZ (*Moralia* 368C): „*phosz* ... *gonimon*” [generatív fény]. A „Mező Ismerőjével” összefüggésben megjegyezhető, hogy az ő „kapcsolata” (*szamjógá*) a „Mezővel” nem pusztán kognitív, hanem egyúttal erotikus is: a szanszkrit *džsnyá* a „sajátjaként” vagy „tulajdonként felismerni” értelmében megfelel a latin „*gnoscere*” és az angol „*know*” értelmének abban a bibliai kifejezésben, hogy „Jákok megismerte az ő feleségét”. Mármost a – bármilyen értelemben vett – „megismerés” szoláris módja ama sugarak által megy végbe, melyeket a „Szem” bocsát ki; s ennél fogva a rítusban, amelyben a pap Pradžsapatit (a Napot mint Nemző Atyát) képviseli, a pap rituális értelemben „nézi” az áldozathozó feleségét, hogy „megtermékenyítse”; itt egy metafizikai rítusról van szó, amit az antropológusok a „termékenységi mágia” körébe sorolnak. Lásd még ANANDA K. COOMARASWAMY: „The Sun-kiss”. In: *Journal of the American Oriental Society*, 1940 (LX évf.), 46–67.

⁴⁹ A „jelen lenni” kifejezésére a szanszkrit *pradž-upasztháná* megfelelő páli „valamin állni” kifejezést alkalmazták; ez az a tradicionális kifejezés, amelynek értelmében azt állítják a Szellemről, hogy „megveti a lábát” a testi hordozón, amelyre ennek megfelelően úgy utalnak, mint ami az ő *adhiszthanamja*, „tám-pontja” vagy „platformja”. Gandharva eredetileg az isteni Erősz és a Nap.

⁵⁰ Az, hogy itt Szent János egy regenerációra [újjaszületés] utal, semmi esetre sem zárja ki, hogy szavai bármilyen generációra [születés] is vonatkoznának; mint az exegetikai elmélet hangsúlyozza, a Szentírás szavainak szó szerinti értelme mindig igaz, ámde e szavak egyúttal egy transzcendentális értelemnek is hordozói.

formák, amelyekben a metafizikai doktrínákat a nép befogadta, majd továbbadta. Meglehet, hogy populáris formájában az adott tanítást nem mindig értik, de mindaddig, amíg a formulát hűségesen adják tovább, értelmezhető marad; a „babonák” legnagyobbbrészt nem pusztá tévedések, hanem olyan formulák, amelyek értelme feledésbe merült, és ezért értelmetlennek nevezik őket – gyakran valójában azért, mert maga a bennük rejlő tanítás merült feledésbe.

Az arisztotelészi tanítás, miszerint „ember és Nap hoz létre embert” (Fizika 2:2),⁵¹ éppúgy egyesíti az élet eredetének tudományos és metafizikai teóriáit, mint a Dzsa-iminija Upanisad Bráhmana (3:10:4) és a Maddzshima-Nikája doktrínája; és ez jól láthatóan alátámasztja azt a tényt, hogy a tudományos és metafizikai nézőpontok semmi esetre sem ellentétesek, hanem inkább kiegészítik egymást. A tudományos álláspont gyengéje nem az, hogy az empirikus tények nélkülöznek mindenféle jelentőséget vagy hasznosságot, hanem hogy ezekre a tényekre úgy tekintenek, mint az intellektuális doktrína cáfolataira. Valójában a kromoszómák felfedezése semmilyen módon nem szolgál magyarázatul az élet eredetére, csak annak mechanizmusáról mond többet számunkra. A metafizikus, a primitív emberhez hasonlóan, közömbös lehet a tudományos tények iránt; őt ezek nem zavarhatják meg, hanem sokkal inkább arra mutathatnak rá számára, hogy Isten „még annál is titokzatosabb módon [mozgat mindent], mint ahogy eddig feltételeztük”.

Csak nagyon kevés „motívumot” érintettünk a folklór világából. A lényeg, amit ki akartunk hangsúlyozni, hogy e motívumok teljessége ama intellektuális doktrínák kölcsönös kapcsolatának összefüggő szövedékét képviseli, amelyek inkább egy primordiális bölcsességhez, semmint egy kezdetleges tudományhoz tartoznak; valamint hogy ezt a bölcsességet csaknem lehetetlen volna akár népi, vagy akár – a terminus bármilyen közönséges értelmében vett – emberi eredetüként felfogni. A népi bölcsesség élete addig a pontig ér vissza, amelynél már megkülönböztethetetlen magától a primordiális tradíciótól, melynek nyomait mi leginkább a papi és királyi művészetekből ismerjük; és ebben az értelemben – ugyanakkor távol tartva magunkat mindenféle „demokratikus” implikációktól – mondhatjuk azt, hogy a nép tudása, mely kultúrájában fejeződött ki, valóban Isten szava – *Vox populi vox Dei* [A nép szava Isten szava].⁵²

Fordította: Ratkó Lujza

⁵¹ Aminek megfelelnek a kelta varázslás szavai is: „Az élet Istenének kebléből és az összefolyásból [a nemi aktusból]” (ALEXANDER CARMICHAEL: *Carmina gadelica*, II. k. 119.). Egyiptomban hasonlóképpen úgy fogták fel az életet, mint „a nemző fény és a teremtő szó kiadását. ... A Nap, vagyis Râ volt a mindenek fölötti teremtő, kreatív erejének két eszköze pedig a szeme – »Hórusz Szeme« – és a hangja – az »ég hangja, a villámcsapásé – volt”; a Fáraóra úgy tekintettek, mint aki – csaknem szó szerinti értelemben – a Naptól és egy emberi anyától született (ALEXANDRE MORET: *Du caractère religieux de la royauté pharaonique*. Párizs, 1902, 40–41.).

⁵² A nép tévképzetei inkább esetlegesek, mint a dolog lényegéből fakadók; mivel az egyszerű emberek sem nem szkeptikusok, sem nem moralisták, „a hit által értenek”. Másfelől viszont az irodalom művésze (Andersen, Tennyson stb.), aki nem habozik elbeszélését esztétikai vagy morális okok miatt módosítani, ezzel gyakran el is torzítja azt (vö. Plutarkhosz: *Moralia* 358F: „a költők és irodalmárok megalapozatlan első gondolatai”); s ugyanígy, „a rítustól a regényig” vezető úton gyakran meg kell kérdeznünk: valójában az adott szerző milyen mélységig értette meg a maga anyagát?